

Sodics Dominika

LYKA KÁROLY (1869–1965)

MŰKRITIKA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

NAGYBÁNYÁTÓL AZ ÚJ MŰVÉSZETIG

Az *Új Idők* 1937. január 10-én megjelent száma címlapon közölte Lyka Károly *Új művészet* című cikkét.¹ A szokatlanul terjedelmes és – Lyka két világháború közötti publicisztikájában meglepő módon – a konkrét aktualitás helyett határozottan elméleti kérdésekre koncentráló írás a művészeti színtér elmúlt harminc évének tapasztalatait összegzi. Pontosabban, „a mai festők egyik, igaz, hogy jellegzetes csoportjának” tevékenysége mellett foglal állást. Lyka a „legtehetségesebb” művészek munkásságában megfigyelhető, „átfogó, ismételt és határozottan jelentkező vonásokat” veszi sorra, melyek a kortárs törekvéseket a „közelmúlt művészi felfogásától elkülönítik.”² Cikkének kiindulópontját a művészek és a közönség eltávolodásának, kölcsönös meg-nem-értésének tapasztalata adja.³ Ez alapján is sejthető, hogy Lyka „közelmúltja” – bár a szemléltetés kedvéért több esetben még korábbi korszakokra is hivatkozik – mindenekelőtt az az időszak, amikor a közönség és a művészet összhangja, legalábbis Lyka narratívájában, először létrejött: a nagybányai nemzedék elismertté válásának ideje. Lyka utóbbiak elfogadtatásában játszott szerepe a modern magyar műkritika megszületésének szimbolikus eseményei közé tartozik. Hagyományosan, a nagybányai művészek színrelépését követő bő egy évtizedet a „műkritikus” Lyka „nagy” korszakaként ismerjük. Lyka ízlése ekkor összhangba került a magyar művészeti színtér „legmodernebb” törekvéseivel, azonosulni tudott céljaikkal. Véleményének az azóta a Nagybánya-recepció alapszövegeivé vált cikkeiben adott hangot.⁴ Hasonlóan, többek között Szinyei Merse Pál, Rippl-Rónai József, Csók István, a gödöllői művészkör, a szolnoki, a kecskeméti művésztelep alkotói vagy éppen Fényes Adolf és Vaszary János művei szintén – legalábbis részben – Lyka cikkei nyomán váltak (kortárs) klasszikussá. Lyka maga is a nagybányai alapító generáció színrelépésének, illetve – bár erről

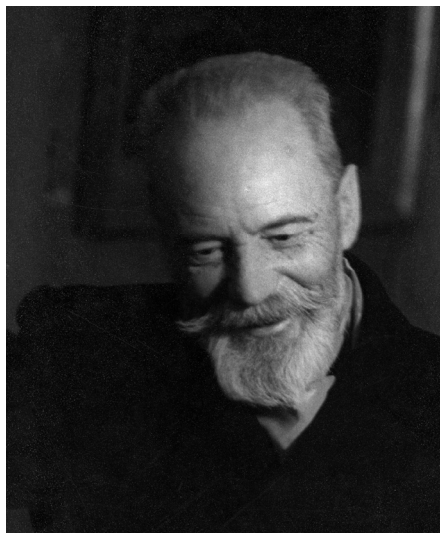
¹ Lyka Károly: *Új művészet. Új Idők*, 1937. január 10. 45–49.

² Uo. 45.

³ Uo. 45

⁴ Ld. többek között: *Kortársak szemével. Írások a magyar művészetről 1896–1945.* Szerk., bev. Perneczky Géza. Budapest, 1967. 10–12.; Dancs Mária: *Lyka Károly és a nagybányai művészet. Nagybánya művészete. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria.* Szerk. Szücs György. Budapest, 1996. 152–158.; Zwickl András: *München és a nagybányai művésztelep Lyka Károly írásaiban.* In: *Uő: Az úgynevezett akadémikus-iskolától kezdve a legszélsőbb túlzásig. Fejezetek a modern magyar művészet történetéből 1890–1940.* Budapest, 2017. 30–48.

általában szerényen hallgatott – saját műkritikusi tevékenységének legfontosabb eredményei között számtalan alkalommal emlegette a közönség és a kortárs művészet harmóniájának megteremtését, ami egyúttal a fiatalabb művészek számára is előkészítette a befogadó, nyitott légkört.⁵ Ez az alaphelyzet már önmagában jelentőségteljessé teszi, hogy Lyka viszonylag hosszú idő után ismét átfogó cikkben emelt szót egy új generáció mellett. Az 1937-ben publikált szöveg ugyanakkor azt is jelzi, hogy Lyka az elmúlt harminc év művészetével kapcsolatban valamiféle „konklúzióra” jutott. A „műkritikus” Lyka ugyanis ebben az időszakban is élénken figyelt és érzékenyen reagált a kortárs képzőművészeti szintér és általában a közélet

1. Lyka Károly. © ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Adattár, ltsz.: MKCS-C-I-17/2169

eseményeire – vagy éppen jelentőségteljesen hallgatott róluk.⁶ Ekkor megjelent, a kortárs művészetről szóló írásaiban általában tartózkodott a hosszútávú következtetések levonásától. Az egyes meghatározónak érzékelt jelenségekkel, a fiatal művészek munkáival kapcsolatban inkább a „lehetőségre”, az új művészet megteremtésének potenciáljára hívta fel olvasói figyelmét. Az óvatosság oka újfent a cikkben tárgyalt korszak határaiból érthető meg: a kijelölt időszak kezdete körülbelül a Nyolcak fellépésével esik egybe, mely fordulópontot jelentett Lyka műkritikusi pályáján. A nagybányaiakat vagy éppen Rippl-Rónait megillető „bajtársi” pozíció a Nyolcak esetében már nem érvényesülhetett, ugyanis törekvéseik nem csupán Lyka személyes ízlésével, de műalkotás-definíciójával is ellentétesek voltak. 1937-ben Lyka az első nagybányai generáció fellépése óta tulajdonképpen először írt összefoglalóan egy „új művészetről”, mely már nem csupán kísérlet, hanem a szerző számára adekvát, általános és az elmúlt harminc év tapasztalataiból kikristályosodó jellemzés. Lyka főbb állításainak kontextusa éppen ebben a harminc évben – elsősorban a két világháború között – publikált kortárs művészettel foglalkozó cikkeiből rekonstruálható, illetve tulajdonképpen írásának jelentősége is ebből érthető meg igazán. Az alábbiakban pár jellemző vonás és szükségszerűen kiragadott példa kiemelésével erre teszek kísérletet.⁷

⁵ Ld. például: Lyka Károly: Művészeti politikánk. *Művészet*, 4. 1907. 14–18. – újra közölve: Pernecky 1967. i. m. 57–61.

⁶ Petrovics Elek: Lyka Károly. *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára*. Szerk. Petrovics Elek. Budapest, 1944. 15.

⁷ Az óriási életmű, az egyes alkotók akár több százszoros említése és legfőképpen Lyka egy-egy művészről

SZEREPEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Lyka müncheni képzőművészeti tanulmányait, majd egy több éves olaszországi tartózkodását követően, 1896-ban, már elismert publicistaként kettős szándékkal tért vissza Magyarországra: „segíteni az élő új művészet kibontakozását, azét a művészetét, melyet a nagybányai fiatalok mellett Rippl-Rónai képviselt, akinek első bemutatkozása röhögésbe fulladt. Ezzel párhuzamosan kikutatni a magyar művészeti múlt jelentős állomásait.”⁸ Míg azonban a huszadik század elején a nagybányai művészek elismertetéséért folytatott erőfeszítései, illetve a feladat „tétje” miatt elsősorban a kortárs művészettel kapcsolatos írásait publikálta, a két világháború közötti időszakban több időt fordított történeti adatgyűjtésének feldolgozására.⁹ Ekkor szaporodtak meg az *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* (Thieme-Becker) számára írott magyar és magyarországi művészetről szóló szócikkek,¹⁰ és jelent meg az összefoglaló történeti művei sorát megnyitó könyve, *A táblabíró-világ művészete*.¹¹ Lyka írói repertoárja így kibővült, a Képzőművészeti Főiskola oktatói-vezető teendőinek ellátásával pedig a művészeti közéletben vállalt felelőssége is megnövekedett.¹² Ennek ellenére – bár szám szerint talán kevesebb cikket közölt – a kortárs művészeti élet legfontosabb eseményeiről, a már kitapintható új jelenségekről elsősorban az *Uj Idők*, az *Esti Kurir* és a *Magyar Művészet* hasábjain mindig megosztotta álláspontját. Ezzel egy időben folyamatosan cikkezett 19. századi művészek tárlatairól is, Munkácsy Mihályról, Paál Lászlóról vagy éppen Székely Bertalanról rendszeresen jelentek meg írásai. Sőt, akárcsak a kezdeti években, publicisztikája nem korlátozódott művészeti témákra: az *Uj Idők*ben gyakran „Kronikás” álnév alatt, a női divattól a városok parkosításán és a

vagy jelenségről kialakított konzekvens véleménye miatt a tanulmányban konkrétan hivatkozott szövegek lényegében mindegyike elé odairhatnánk, hogy „például” vagy „többek között”. Lyka a korszakban keletkezett írásainak bibliográfiájához ld.: Lyka Károly írói munkássága. *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára*. 1944. i. m. 317–348. Fontos hozzátenni, hogy a 19. század végén és 20. század első felében tevékenykedő művészekről kevés tanulmány vagy monográfia születhetett Lyka Károly kritikáinak említése, legtöbb esetben idézése nélkül.

⁸ Lyka Károly emlékezéseiből I. Közli: Lengyel István. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 534. Lyka 1887 és 1891 között Münchenben, majd 1892 és 1896 között Olaszországban élt.

⁹ Lyka elsősorban a 19. századi magyar művészetre koncentrált adatgyűjtése, cédulaanyaga és ezzel kapcsolatos kiterjedt levelezése máig egyedülálló forrásnak tekinthető. Lyka hagyatékát a ELKH BTK MI, Adattár őrzi. Ltsz.: MKCS-C-I-17.

¹⁰ A monumentális vállalkozásnak Lyka 1904-től volt munkatársa.

¹¹ Lyka Károly: *A táblabíró-világ művészete 1800–1850*. Budapest, 1922. A magyar művészet történetét a második világháborúig további négy kötetben dolgozta fel. Ld. a mellékelt bibliográfiát.

¹² Lyka 1914-től a főiskola meghívott oktatója, majd 1920-tól igazgatója volt. Ehhez ld. többek között: Révész Emese: Csók István és Vaszary János a Képzőművészeti Főiskolán 1920–1932. *Reform, alternatív és progresszív műhelyiskolák 1896–1944*. Szerk. Köves Szilvia. Budapest, 2003. 11–26.

diplomácián át a köznevelésig és a botanikáig,¹³ a legváltozatosabb témákban közölt cikkeket.¹⁴ Emögött, Lyka mindenre kiterjedő érdeklődésén túl, szinte témától függetlenül a (nagy)közönség nevelésének szándéka, illetve, talán túlzás nélkül állíthatjuk: (élet-)programja húzódott meg. Írásainak kristálytiszta szerkezete, egyszerű, lényegretörő, a szakzsargon mellőző nyelvezete szintén ezt a törekvést szolgálta. „Missziói” – melyeket gyakran hajlamosak vagyunk a „műkritikus”, a „művészettörténész”, a „szerkesztő”, az „egyetemi tanár” kategóriákba sorolni és jelen tanulmány is csupán egy szeletére tud reflektálni – lényegében mindig fedésbe kerülnek egymással. Kevés kritikája jelent meg úgy, hogy ne utalt volna a művészfiatalság, a művész- és művészettörténész-képzés vagy éppen a kiállítási nyilvánosság helyzetére. Bár ítéletét nem befolyásolta, a húszas években írott szövegei mögött a főiskolai reform bevezetőjét, Vaszary és Csók, valamint a főiskolás művészek támogatóját is látnunk kell. Ugyanakkor kortárs művészeti cikkeit a történetész felelősségének tudatában és körültekintésével írta meg, azzal a szándékkal, hogy általános, a századforduló körül kialakult művészetelméleti keretben tárgyalja az új generációk alkotóit is.

ALAPVETÉSEK A MŰALKOTÁSRÓL

Ahogy azt Szücs György, az *Emberék és nem frakkok* első, 2006-ban megjelent kötetében közölt tanulmányában feltárta, Lyka művészetelméletének alapjai és személyes ízléspreferenciái – és ez az *Új művészet* című írásának kontextusát is árnyalja – az 1900-as évek elejétől tulajdonképpen változatlanok maradtak.¹⁵ A művészetek, 1909-ben már történeti távlatokra is kivetített, a *naturalizmus-idealizmus-akadémizmus* hármására épülő „váltógazdasága” alapvetően határozta meg Lyka műkritikusi szókészletét és a kortárs tendenciákra vonatkozó következtetéseit.¹⁶ A nagybányaiak naturalizmusa után, melynek lényege, hogy a „festő és a természet, a valóság közé ne ékelődhessenek be a művészettől különálló elvek”,¹⁷ Lyka a szükségszerű átalakulást kortárs jelenségként tapasztalta meg. Az idealizáló/stilizáló művészetet először Rippl-Rónai, a gödöllőiek és Csók István,¹⁸ majd, mint látni fogjuk a húszas évek újklasszicizmusában fedezte fel – utóbbiban azonban már határozottabban egy új akadémia, az elért eredmények sablonos felhasználásának veszélyét is látta. Lyka esztétikájának egyik alapkövét a *croce-i* intuíció fogalma jelentette, mely egyszerre vonatkozott a kép létrehozására és befogadására. A valódi műalkotás, mint optikai jelenség, természetéből fakadóan szavakkal pusztán körülírható: a kritikának le kell mondania arról, hogy „maradék nélkül kielemezhesse a művészből a végső érzés-alapokat, az intuíció elemeit, a legrejtettebb indítékokat”.¹⁹ A képtárgy – ellentétben az akadémikus

¹³ Lyka Károly botanikai gyűjteményéről és publikációiról lásd: Jávorka Sándor: Lyka Károly, a botanikus *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára* 1944. i. m. 74–78.

¹⁴ Ld. írásainak bibliográfiáját, *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára* 1944. i. m. 317–345.

¹⁵ Szücs György: Lyka Károly (1869–1965). *Frakkok* I. 131–142.

¹⁶ Uo. 140.

¹⁷ Lyka Károly emlékezéseiből 1955. i. m. 534.

¹⁸ Szücs 2006. i. m. 140.

¹⁹ Lyka Károly: Szőnyi István. *Ars Una*, 1. 1923. 16–18. – ld. még kiemelten: Lyka Károly: *Közönség és*

művészet történetmesélésével – nem elbeszélhető. A természet „áttéremtésének”²⁰ folyamata csupán a mű formai elemeinek vizsgálatával ragadható meg, jelentése „érezhető”, nem megfogalmazható. Lyka naturalizmus-fogalmához így a (minden önkénytől mentes) művészi szabadság és egyéniség eszménye is társult: „A nagybányaiaknak ez a »naturalizmusa« velejében tökéletes szabadságot jelentett és kaput nyitott az érzelmi, világszemléleti őszinte vallomások számára”. Ezek feltétele pedig Lyka műalkotás-definíciójának másik alappillére, a „művészeti erkölcs”, „azaz a legkomolyabb felkészülés kötelessége”, mely egyszerre mesterségbeli és etikai kategória, a műalkotás létrehozásának belső indoka, a mindenkori „magasrendűségekre való törekvés” és a művészi autonómia biztosítója.²¹ Mindazonáltal Lyka, személyes ízlésén túlmutatva – és talán kritikusai nagysága is ebben ragadható meg a leghangsúlyosabban –, a tehetséget minden körülmények között biztos szemmel ismerte fel. Barátja, Petrovics Elek szavait idézve, Lyka „Minden művészt a maga nyelvén igyekezett megszólítani, természetes feltételül csupán azt kötve ki, hogy művész legyen, akivel szóba áll.”²² Az előbbieket ki kell egészítenünk Lyka azon megállapításával, hogy az „igazán nagy művészek rokontalanok”.²³ Az „önmagukból fejlődő”, „tősgyökeres eredetiségű” művészek sorába tartozott Lyka számára, hogy csak a legfontosabbakat említsük, Ferenczy Károly, Mednyánszky László, Rudnay Gyula és Nagy István.²⁴ Az ő alkotásaikban öltött testet a természettel való egységet, az eredetiséget és a tehetséget egyesítő művészeti eszmény. Később úgy fogalmazott, hogy „éppen a leginkább szívemhez nőtt modern magyar művészi alkotások előtt hallgat el bennem a kritikus. Olyan közel esnek hozzám ezek a szép dolgok, hogy nem látom őket tisztán. Amint egy templom homlokzatához támaszkodva sem lehet a tornyot látni.”²⁵

Az említettekén kívül Lyka a többi nagybányai művésztől, valamint Szinyeiről, Rippl-Rónairól, Vaszaryról, Csókról, Fényesről, Koszta Józseftről, Tornyai Jánosról folyamatosan cikkezett, amivel a két világháború közötti tendenciák között hangsúlyosan jelölte ki esztétikai és végső soron intézményes hovatartozását és azt is, mit keresett az új nemzedék művészetében. Nem meglepő módon a Szinyei Merse Pál Társaság – melynek alapító tagja és harminc éven keresztül társelnöke is volt – illetve a harmincas évektől kezdve párhuzamosan a Képzőművészek Új Társaságának (KUT) törekvéseivel tudott leginkább azonosulni. Mint a fenti névsor nagy része is jelzi, Lyka alapvető igazodási pontját a kezdetektől a Singer és Wolfner cég jelentette. Lyka a kiadásukban megjelenő *Új Idők*nek képzőművészeti rovatvezetője, az 1902 és 1918 között kiadott *Művészet* folyóiratnak pedig szerkesztője volt, legtöbb könyve is

művészet a századvegen. Magyar művészet 1867–1896. Budapest, 1947. [2. kiad. 1982.] 72.

²⁰ Lyka 1923. i. m. 16–18.

²¹ Lyka Károly: *Vándorlásaim a művészet körül.* Budapest, 1970. 189–190.; Uő: A mester hagyatéka. *Új Idők*, 1922. január 22. 66.; Uő: Három mester története. *Új Idők*, 1922. február 12. 137.; Uő: A Szinyei Társaság emlékkiállítás az Ernst-Muzeumban. *Pesti Hírlap*, 1937. március 21. 8.

²² Petrovics 1944. i. m. 15.

²³ Lyka Károly: A művészetek fejlődése. *Új Idők*, 1929. október 6. 424.

²⁴ Vö.: Markója Csilla: *Egy másik Mednyánszky.* Budapest, 2008. 285.

²⁵ Lyka Károly emlékezőseiből II. Közli: Lengyel István. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 579.

Wolfner József kiadásában látott először napvilágot. Lyka publikációs tevékenysége és személyes kedvencei, valamint a Mednyánszky-, Nagy István- és Rudnay-alkotásokra épülő Wolfner-gyűjtemény közötti átfedések jól láthatók – a Nagy Istvánnal való szerződésüket közvetlenül ő ajánlotta a cégnek. Nem volt ez másképp azután sem, hogy édesapja halálát követően a Párizsból hazatérő Farkas István átvette a kiadó vezetését és főleg saját kortársainak műveivel vagy egy generációval fiatalabb művészek alkotásaival gyarapította a gyűjteményt. A kollekcióba ekkor kerültek be Barcsay Jenő, Domanovszky Endre, Egry József, Kmetty János, Pátzay Pál művei, alkotásaikkal Lyka több írásában foglalkozott.²⁶ A második világháborúig a „nagyok” névsora pedig Egry és Barcsayn kívül még egy alkotó nevével bővült – Farkas Istvánéval.

EGY ÚJ AKADÉMIA FELÉ – ALTERNATÍVÁK A HÚSZAS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

Lyka az első világháborút követő kortárs művészeti eseményeket a fentiekben felvázolt elméleti rendszerben közelítette meg. Az ebben érvényes fogalmakkal leírható jelenségként – az avantgádról és az aktivizmusról egyelőre hallgatott – 1917 körül a „klasszikus felé vágódást”, egy újfajta „organizáltság”, rend és egyensúly keresését érzekelte. Ebben az évben a Fialok (Hetek) művészcsoporthoz a Nemzeti Szalonban rendezett kiállítása kapcsán vetette fel, hogy műveikben inkább szobrászi (formális), mint a festői (optikai) hatás érvényesül.²⁷ Hatvany Ferenc aktos kompozícióival kapcsolatban a szín és a vonal kettőséről írt, melyben a forma válik az azt pusztán „kitöltő”, így fokozatosan alárendelt szerepbe kerülő (lokális) szín hordozójává.²⁸ A két jellemző különösen hangsúlyos ellentétbe került, mikor Lyka 1918-ban Iványi-Grünwald Béla és Csók István legújabb műveit hasonlította össze: „Képeik most idegenül hatnak egymás szomszédságában. Az egyik, Csók, a szín mesterévé lett, a másik, Iványi a kép súlyát a kompozícióban keresi. Lirai elemek uralkodnak az egyikben, *stilisztikaiak* a másikban [kiemelés tőlem – S. D.]”²⁹ A szabályok kötöttségében, a formulák alkalmazásában és a szín fokozatos dekoratív elemmé válásában Lyka egy új akadémia kialakulásának alapjait prognosztizálta.³⁰ Fényes Adolf bibliai képeiről ugyanakkor megjegyezte, hogy a látvány leegyszerűsítése a bibliai témához illő változás, mely „architektonikát”, „kompozíciót” igényel.³¹ Lyka a festménytől „festői”

²⁶ Sümei György: Wolfner József és Mednyánszky László. (A Wolfner-Farkas-gyűjtemény). *Mednyánszky. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Markója Csilla. Budapest, 2003. 201–202.*

²⁷ Lyka Károly: Hét fiatal művész a Nemzeti Szalonban. *Új Idők*, 1917. június 10. 450. A tárlaton Diener-Dénes Rudolf, Dobrovits Péter, Kmetty János, Nemes-Lampérth József, Schönberger Armand, Erős Andor és Csorba Géza állítottak ki.

²⁸ Lyka Károly: Hatvany-kiállítás. *Új Idők*, 1918. január 13. 58. – *Báró Hatvany Ferenc festményeinek és Báró Hatvany Lajosné szobrainak kiállítása. Budapest, Ernst Múzeum, 1918.*

²⁹ Lyka Károly: Iványi, Csók és más művészek. Kiállítás az Ernst Muzeumban. *Új Idők*, 1918. február 24. 188. – *Hatodik csoportkiállítás. Budapest, Ernst Múzeum, 1918.*

³⁰ Uo.

³¹ Lyka Károly: Fényes Adolf új képei. *Új Idők*, 1918. december 15. 486–487. – *Fényes Adolf gyűjtemény kiállítása. Ernst Múzeum, Budapest, 1918.*

2. Lyka Károly és Farkas István. © ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Adattár, ltsz.: MKCS-C-I-17/2170

hatást várt, amit például Vaszaryról vagy éppen Szinyeiről írott, a színt ünneplő soraival egyértelművé tett.³² Lyka a szobrászi formaadás előtérbe kerülésére vonatkozó sejtéseit az új generáció, Szőnyi István, Aba-Novák Vilmos, Patkó Károly és Korb Erzsébet bemutatkozó tárlataival megerősítve látta. Aba-Novák, Patkó műveit a szemléltetés kedvéért több alkalommal összehasonlította Feszty Masa műveivel. Míg Aba-Novák és Patkó képeit Lyka szerint a kötött „formarendszer”, az érzékivel szemben az értelem érvényesülése, valamiféle nyugodt állandóság jellemzi, addig Feszty Masa művei „festőiek”³³ – illetve ahogy máshol írja, Croce-t is nevesítve: az intuíció útján közelíthetők meg. Az előbbieken ellenben egy új akadémia alapjait készíthetik elő – beszédes, hogy hasonlataiban a reneszánsz sablonok és a „seicento” akadémiaja többször is előkerül.³⁴ Lyka az aktábrázolás kortárs népszerűségének okaként a monumentalitás és a freskó-kompozíciók létrehozásának vágyát, a test és környezetének ábrázolása iránti érdeklődést nevezte meg, mely a műterem belső világába való elvonulással járt, vagyis a művészek eltávolodtak a természet közvetlen szemléletétől és átérzésétől.³⁵ Nem véletlen egyébként, hogy a Múcsarnokban 1925–1926 fordulóján ren-

³² Ld. pl.: Lyka Károly: Vaszary új képei. *Uj Idők*, 1919. március 30. 243–244.; Uő: Szinyei, a művész. *Uj Idők*, 1919. november 1. 419.

³³ Lyka Károly: Három önarckép. *Uj Idők*, 1924. november 2. 390–391.

³⁴ Lyka Károly: Feszty Masa, Aba-Novák, Patkó. *Esti Kurir*, 1924. október 19. 8.

³⁵ Ld. pl.: Lyka Károly: Új művészek az Ernst Múzeumban. *Uj Idők*, 1923. szeptember 30. 228.

dezett nagyszabású *Akt-kiállítás* szervezői között ott találjuk Lykát is.³⁶ Fontos egy megjegyzés erejéig hozzátenni azt is, hogy Lyka 1926-ban recenziót közölt Franz Roh *Nach-Expressionismus* című korszakos jelentőségű művéről, melyben az avantgárd irányzatokat követő klasszicizáló tendenciákat a magyar viszonyokra is releváns elképzelésnek tartotta – ezzel mintegy saját eddigi felismeréseit is legitimálva.³⁷ Szőnyi István már a kezdetektől különleges helyet foglalt el Lyka műkritikájában. 1923-ban róla írta a két világháború között megjelent egyik legjelentősebb szövegét, mely az *Ars Unában*, közvetlenül Fülep Lajos *Művészet és világnézetének* első részét követő oldalakon jelent meg.³⁸ A stilizálás, a szobrászi értékek és a foltszerűen felvitt színek ellenére Lyka szerint Szőnyi mindvégig festő maradt, melyet a gazdag, illanó fények megjelenítése és képeinek komoly ünnepélyessége biztosít. Szőnyit Lyka a fiatal generáció egyik legtehetségesebb művészenek tartotta, akiben a művészetet „világnézeté” kezdetben nagybányai tanulmányai „magasították”, amelynek köszönhetően képes volt saját stílusának kialakítására, és azóta kizárólag „művészi szempontból sáfarkodik az ecsettel és a karcoló-tűvel”.³⁹

„AMIKOR AZ ELMÉLET FORMÁT ÖLT”⁴⁰

Szőnyi „művészi szempontjait” Lyka egyrészt az anekdotikus álszentalizmustól, másik oldalról pedig attól a „piktor-kategóriától” is elválasztja, „amely fontoskodva teoretizál vásznain s adja az elméletekkel hadakozó tanárt.”⁴¹ Lyka „naturalista”⁴² esztétikájából egyértelműen következett, hogy minden tényezőt, ami a természet és a művész érzékelése közé férközhetett, a rá jellemző türelemmel, ugyanakkor meglehetősen elutasítóan szemlélte. Bármely preconcepció érvényesülését – amit az akadémizmus után Lyka először a Nyolcak műveivel kapcsolatban tapasztalt kortárs jelenségként – az autonóm műalkotás eszméjével ellentétesnek tartott. Lyka a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Körének (MIÉNK) második kiállításáról írott sokat hivatkozott kritikáját érdemes (újból) hosszabban idézni, hiszen véleményének magja tulajdonképpen 1909 óta változatlan maradt: „Ha ebből a szemlélődésből indulunk ki, el kell ösmernünk, hogy a természet »holt naturalista lefestése« és a természet adta jelenségek átalakított előadása közt valahol egy veszedelmes mezsgye vonul végig.

³⁶ *A magyar akt-kiállítás albuma*. Szerk. Lyka Károly, Majovszky Pál, Petrovics Elek. Budapest, 1925.; *Az 1925–1926 évi Akt-kiállítás katalógusa*. Budapest, Műcsarnok, 1926.

³⁷ Franz Roh: *Nach-Expressionismus, magischer Realismus. Probleme der neuesten europäischen Malerei*. Leipzig, 1925. Lyka Károly: *Művészeti irodalom. Új művészet. Magyar Művészet*, 2. 1926. 177–178. – vö.: Zwiczl András: *Az ideális és a reális valóság képei között. A Szőnyi-kor-Árkádia festészete. Árkádia tájain. Szőnyi István és köre 1918–1928. Kiállítási katalógus / Magyar Nemzeti Galéria*. Szerk. Zwiczl András. Budapest, 2001. 21–36.

³⁸ Lyka 1923. i. m.; Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Ars Una*, 1. 1923. 1–11.

³⁹ Lyka 1923. i. m. 16–19.

⁴⁰ Lyka Károly: *Művészeti krónika. Magyar Művészet*, 5. 1929. 168.

⁴¹ Lyka 1923. i. m. 19.

⁴² Az idézőjelet maga Lyka használja Nagybánya „stílusá” kapcsán. Ld.: Lyka 1970. i. m. 189.

Ösmerünk naturalista festményeket, amelyek lelkesítettek és lelkesítenek, és ösmerünk természetátalakító, stilizált képeket, amelyek művészi örömet gyújtottak bennünk. Nem az irányon múlik tehát. De éppen ebből látjuk, hogy a természet interpretálásában valahol lapfangnak homályos határok, s tapasztaltuk azt is, hogy minden művészi munka, amely igazán nobiles örömet fejleszt az emberekben, e homályos és semmi esztétika által pontosan el nem határolt korlátok közt alakult ki. De hát ki meri odamondani a festőnek, hogy eddig és ne tovább? Erre csak egy teljes jogú fórum van: a festő tehetsége, tapintata.”⁴³

Lyka később a Szinyei Társaság kiállításait rendszeresen úgy üdvözölte, mint olyan bemutatókat, ahol teóriák szemléltetése helyett, igazi, tehetséges művészek egyéni alkotásai láthatók.⁴⁴ 1926-ban a KUT tárlatáról pozitívan jegyezte meg, hogy szerencsére a kiállított műveket nem egy „irány” határozza meg, mely „falka-kitenyésztséssel” járna.⁴⁵ A „sablonosság”, illetve az „egységes stílus”, melyben Lyka ismét egy új akadémikus művészet kialakulásának vagy a régi megőrzésének veszélyét látta, egyáltalán nem volt elfogadható. Ugyanakkor, amennyiben Lyka azt tapasztalta, hogy a „stílusváltás” nem ad hoc, valamely szeszély, vagy minta nyomán megy végbe egy-egy festő életművében, hanem belső, kifejezetten immanens művészi indoka van, védelmébe vette az alkotókat. Még akkor is – mint Fényes Adolf bibliai kompozícióinak ismertetésekor –, amikor a változás ízlésétől távolabb esett, mégis indokoltan látta és megértést kért a közönségtől.⁴⁶ Lyka egyébként általánosan a csoporttá szerveződést és a művésztelek alakulását is, a nagybányai mintától nyilvánvalóan nem függetlenül, határozottan támogatta, amennyiben ez a tagok egyéni művészi szabadságát nem korlátozza. A Kéve egyesület tárlatairól rendszeresen megjelent kritikáiban és katalógusaikba írott előszóiban például szinte mindig kiemelte, hogy a művészegyéniségek különbözőségében rejlik sikerük titka.⁴⁷ Lyka negatív véleményének kifejtésekor gyakran fordult a kifinomult ironia eszközához. Nem meglepő, hogy ez a hangvétel különösen az avantgárd irányzatokról, illetve az absztrakt tendenciákról megjelent cikkeire jellemző, ahogy az sem, hogy ennek ellenére korrekten ismerteti a törekvések célkitűzéseit. Utalva az irányzat előre lefektetett elveire, a futurizmusról írott 1922-es szövegét

⁴³ Lyka Károly: A MIÉNK bemutatója. *Uj Idők*, 1909. február 21. 191. Újra közölve: „Az utak elváltak”. *A magyar művészet új utakat kereső törekvéseinek sajtóvisszhangja. Szöveggyűjtemény II. 1909-1910.* Sajtó alá rend. Tímár Árpád. Pécs – Budapest, 2009. 28.; Markója Csilla: A festő tapintata. *A Nyolcak* helye a magyar modernizmus történetében. *A Nyolcak.* Kiállítási katalógus. Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. Budapest, 2010. 68.

⁴⁴ 1937-ben, a Társaság elmúlt 17 évét értékelve összefoglalóan így fogalmazott: „A Szinyei-Társaság sosem képviselt egyetlen irányt, tagjainak beválasztásakor csak a tehetséget nézte.” Lyka Károly: Előszó. *A Szinyei Merse Pál Társaságnak az Ernst-Múzeum fennállásának 25-ik évfordulójára és néhai Ernst Lajos emlékére rendezett kiállítása.* Budapest, Ernst Múzeum, 1937. 4.

⁴⁵ Lyka Károly: A Képzőművészek Uj Társaságának kiállítása. *Magyar Művészet*, 2. 1926. 129. – újra közölve: Pernecky 1967. i. m. 176-176.

⁴⁶ Lyka 1918. i. m. 486.

⁴⁷ Ld. például Lyka Károly: Előszó. „Kéve” művészegyesület XX. kiállításának katalógusa. Budapest, Nemzeti Szalon, 1929. 12-13.

például így zárta: „Az elvek és képek bemutatása után az volna a feladatunk, hogy esztétikai, kritikai boncolás és méltatás tárgyává tegyük a futurizmust. Ez azonban beleütközik a Kiáltvány 3-ik §-ába. – Kijelentjük, hogy a műkritikusok hiábavalók vagy ártalmasak.”⁴⁸ Ugyanebben az évben a kubizmusról is megjelent egy szövege, ahol, bár a futurizmusnak kijáróhoz hasonló iróniával jellemzi az irányzatot, azt mégis beilleszthetőnek tartja átfogóbb művészetelméleti elképzelésébe. A kubizmusban a „formastilizáló” művészet „abszurdumát”, látta, mely a művészet illetékességi területén kívül eső „értelmi” mű létrehozását eredményezte. A „kubista szándékokat tulajdonképpen még velősebben, még világosabban, még pontosabban lehetne kifejezni azoknak a formuláknak segítségével, amelyeket az ábrázoló mértan és a mértani analízis gazdag szertára kínál.”⁴⁹ Kritikáját a közel tizenöt évvel ezelőtti szóhasználatát ismételve zárja: „a vérbeli művész tapintata mindig meg fogja találni a túlzásokkal szemben a helyes álláspontot.”⁵⁰

Az avantgárd irányzatokkal kapcsolatos fenntartásainak Kállai Ernő 1925-ben megjelent *Új magyar piktúra*⁵¹ című könyvéről írott recenziójában is hangot adott.⁵² Lyka elsősorban azt kifogásolta, hogy Kállai szerinte csak azokat az alkotókat említi és határozza meg mint az új művészet képviselőit – elsősorban a Nyolcak, illetve a Ma művészeit –, akik elszakadtak a hagyományoktól, miközben például Ferenczy, Fényes, Rudnay Gyula vagy éppen Csók István kimaradnak a kötet lapjairól.⁵³ Bár Kállai hozzáértését Lyka nem vitatta, megjegyezte, hogy elemzései elsősorban azt tárták fel, hogy a művészek alkotásaiban „az intuitív elemeket a legtöbbször egy fogalmi rendszer szorította ki, ami a filozófus nyelvén pontosan annyit tesz, mint eltávolodás a művészettől.”⁵⁴ Az „eltávolodásra” vonatkozóan Lyka nem sokkal később konkrét javaslattal is élt. Scheiber Hugó 1929-ben, a Tamás Galériában rendezett tárlatáról szóló kritikájában a művész képeit a „dekoratív” jelzővel illette: az absztrakcióba hajló formáknak Lyka szerint nem felel meg a festék képlékenysége, így azoknak inkább más anyagban lenne létjogosultsága.⁵⁵ Az absztrakt kompozíciók „dekorációként” (tehát nem autonóm alkotásként) való lehetséges „felhasználását” ugyanebben az évben Mattis-Teutsch János képeivel kapcsolatban is felvetette.⁵⁶ Legsarkosabb véleményét talán az 1930-as KUT tárlatán kiállító Munka-körös fiatalok alkotásairól fogalmazta meg.⁵⁷ Műveiket, sokatmondó idézőjelbe téve, „képekként”, „szenzációkként”

⁴⁸ Lyka Károly: Futurista képek. *Új Idők*, 1922. január 8. 33.

⁴⁹ Lyka Károly: Kubizmus. *Új Idők*, 1922. január 29. 92.

⁵⁰ Uo. 93.

⁵¹ Kállai Ernő: *Új magyar piktúra*. Budapest, 1925. Ernst Kállai: *Neue Ungarische Malerei*. Leipzig, 1925.

⁵² Lyka Károly: A legmodernebb magyar művészet (Neue Malerei in Ungarn. Kállai Ernő könyve). *Magyar Művészet*, 1. 1925. 365–366.

⁵³ Uo. 365.

⁵⁴ Uo. 366.

⁵⁵ Lyka 1929. i. m. 168. – Scheiber Hugó festőművész és Bokros Dezső szobrászművész gyűjteményes kiállítása. Budapest, 1929. (Tamás Galéria kiállításai, 6.)

⁵⁶ Lyka 1929. i. m. 168.

⁵⁷ Lyka Károly: Művészeti krónika. *Magyar Művészet*, 6. 1930. 118. Bár konkrét alkotókat Lyka nem

jellemezte, a művészekről pedig megjegyezte, hogy elfárasztotta őket „a szakadatlan iránykeresés” és az „aggodalmas átsandítás Párizsba”.⁵⁸ Természetesen, ahogy az a fentiekből is látható, a különböző „elméletek” és „irányok” térnyerésének elítélése összefüggött a külföldi hatások átvételével kapcsolatos fenntartásokkal is.⁵⁹

„AZ ÚJ MŰVÉSZET DERÉKHADA”⁶⁰

Lyka a nagybányai generáció művészete után a húszas években kibontakozó újklasszicizmust (melyből később a római ösztöndíjrendszer iskolát csinált), illetve az avantgárd és az absztrakt művészetet is szkepszissel szemlélte és nem tudta elfogadni alternatívaként. Ugyanakkor, az 1920-as évek közepétől, majd főleg a harmincas években egyre több írása jelent meg egy új „festői” festészetről és egy „szobrászi” szobrászatról, melyek a tanulmány elején kiemelt 1937-es *Új művészet* című cikkének közvetlen kontextusát is jelentik. A Szinyei Társaságban és KUT-ban is a harmincas évek második felére erősödött meg a Gresham-körhöz köthető alkotók, illetve a szentendrei művészek jelenléte.⁶¹ Kiállításakon Lyka fokozatosan egy új, az akadémia kötöttségétől mentes művészet kibontakozásának lehetőségét látta meg. Írásaiban már nagyon hamar kitapintotta az új „festőiség” jellemzőit, véleménye pedig a harmincas évek végére határozott formát öltött, melyet többek között idézett cikkében foglalt össze. Az 1925-ös KUT-kiállításról Egy József – akit, mint a művész lírai visszaemlékezéséből tudható, 1903-ban Lyka fedezett fel – és a Párizsból hazatérő Szobotka Imre műveiről közölt leírást az *Uj Idők*ben, melyben kiemelte, hogy a festők művein a szín szublimálódik és tetetlen fénné válik.⁶² Az *Esti Kurír*ban pedig Márffyval együtt a negyvenes startolókként hivatkozott rájuk, hangsúlyozva, hogy képeik sommázóak, jegyzetszerűek, líraiak, és eredményeikből „egy s más csakugyan át fog menni a jövő művészetébe”.⁶³ Az 1930-as KUT tárlatán látható „szenczáción” ellenpontját Szőnyi, Medgyessy Ferenc (akit szintén Lyka indított el a művészi pályán),⁶⁴ Egy és Szobotka művei jelentették Lyka számára.⁶⁵ Az Ernst Múzeum 1930-as csoportkiállításán szereplő

említett, nem nehéz kikövetkeztetni kire gondolt elsősorban kritikájában. A „falécek” és „lyukas rongy” emlegetésével például egyértelműen Hegedűs Béla műveire utalt. *A Képzőművészek Új Társasága kiállításának képes katalógusa*. Budapest, Nemzeti Szalon, 1930. No 87–88. – Id.: Kopócsy Anna: *Képzőművészek Új Társasága*. Budapest, 2015. 83.

⁵⁸ Lyka 1930. i. m. 118.

⁵⁹ Ez elsősorban annak fényében beszédes, hogy Lyka a nagybányaiak legfontosabb eredményei között gyakran emlegette a magyar művészet „röghöz” kötését. Ld. például visszaemlékezéseiben: Lyka 1970. i. m. 279.

⁶⁰ Lyka Károly: *Festészetünk a két világháború között 1920–1940. Visszaemlékezések*. Sajtó alá rend. és bev. Körner Éva. Budapest, 1956. 47.

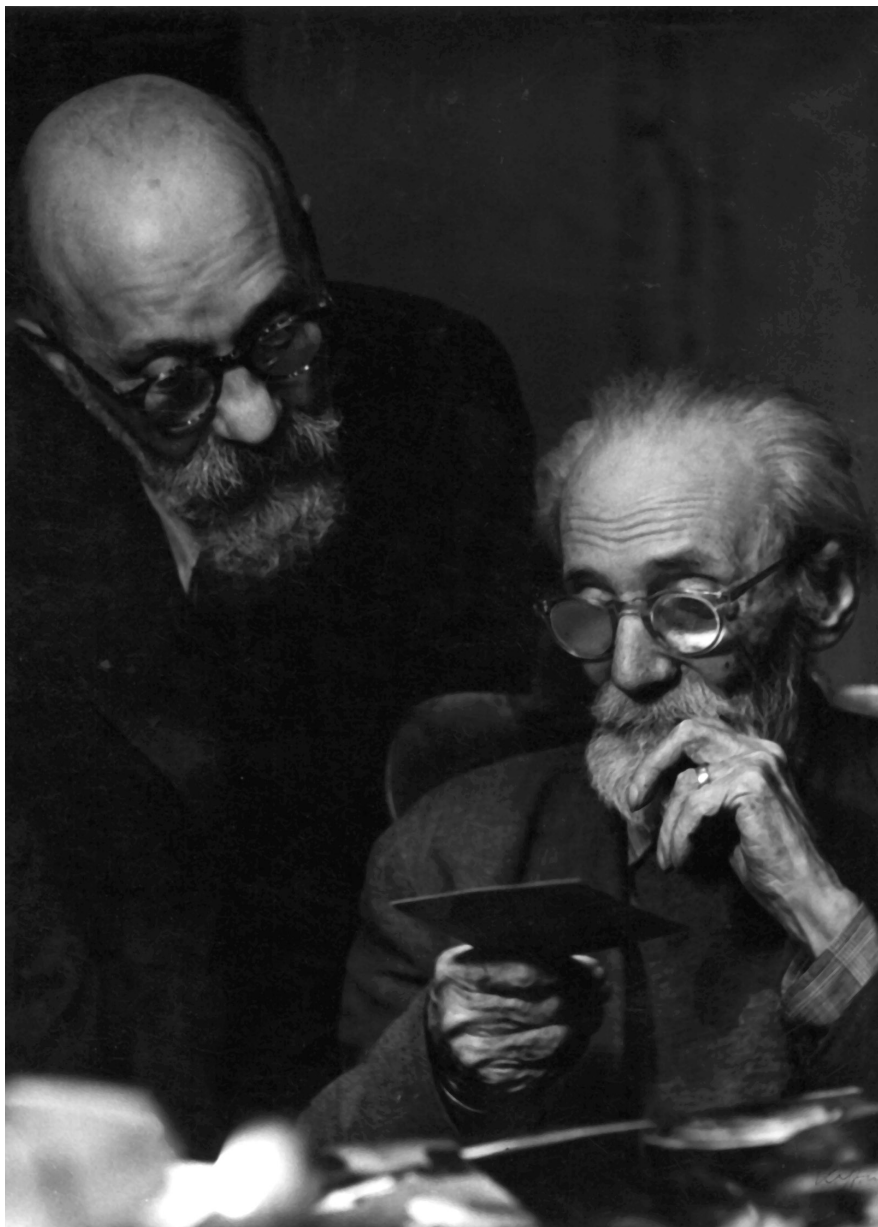
⁶¹ Kopócsy 2015. i. m. 121–142.; Láncz Sándor: Egy József Lyka Károlyról. *Művészet*, 5, 1964, 1. 4.

⁶² Lyka Károly: Egy művészeti match. *Uj Idők*, 1925. március 15. 253–254.

⁶³ Lyka Károly: A Kut kiállítása. *Esti Kurír*, 1925. február 28. 8.

⁶⁴ Lyka Károly: Medgyessy szobrai. *Uj Idők*, 1932. február 7. 152–153.

⁶⁵ Lyka 1930. i. m. 118.

3. Koffán Károly: Lyka Károly és Barcsay Jenő. © ELKH Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Adattár, ltsz.: MKCS-C-I-017_2174

Bernáth Aurél, Márffy Ödön és a fiatalabb Cserepes István műveiről írta, hogy „Bármennyire el is különödnék egymástól egyéni előadás dolgában, egy vonás közös bennük: a festőiség, e szó általános értelmében, mégpedig a clair-obscur igénybevétele nélkül. Ez lehetővé tette számukra a színt rendkívül könnyeddé és világossá tenni, a formák festői fellazítása pedig elvette a testek röghözkötöttségét, nehézségét. Ezek csak általános vonások, mégis szinte az egész kiállítást jellemzik.”⁶⁶ Egry és Medgyessy művészetéről Lyka első kiállításai óta tudósított. Medgyessyről írott egyik legszebb elemzése 1934-ben a *Magyar Művészet*-ben jelent meg, ahol hangsúlyozta, hogy szobrait Medgyessy megtisztította a „festői elemektől”, a cselekvések helyett „állapotokat” kifejező műveiben „szoborstílus” öltött testet.⁶⁷ A Párizsból 1932-ben hazatérő Farkas Istvánt Lyka ekkor megjelent szövegében szintén „festői festőként” jellemezte. Farkas képein Lyka szerint „mélyből hozott líra” tükröződik, műveit „súlytalan látomások”, emlékképek, jelenések népesítik be.⁶⁸ Bár teljesen más festői eszközökkel kifejezve, de Lyka 1936-ban hasonló drámaiságot fedezett fel Barcsay és Vilt Tibor munkáiban is. „Érezzük, hogy valamely őserő feszül e formák, e kontúrvonalak abroncsai közt. Minden túlnőtt itt az élet kicsinyességein, a játékos részletformák kivételével, egy arc arabeszkjei, egy kar, vagy kéz aprólékosságai számúzva, vagy csak jelezve, mint csupa olyan elem, amely nem járul hozzá a nagyság és erő tolmácsolásához.”⁶⁹

A két generáció, illetve a lírai fényfestészet és dráma pólusainak találkozásáról Lyka először az 1937-es Ernst Múzeumban rendezett tárlat kapcsán írt, ahol Márffy, Kmetty, Egry, Hincz, Farkas, Barcsay, Czóbel, Medgyessy és Vilt állított ki. Kritikáját így zárta: „A kritikusra nézve kellemes látvány ez a kiállítás már azért is, mert itt semmiféle kiagyalt izmussal, hanem kiváló tehetségű művészek alkotásaival van dolga. Bármennyire különböznek is egymástól ezek a művészek, egységgé szövi őket néhány vonás, így a mély és őszinte líra, amely a festőket kivétel nélkül jellemzi. A másik általános vonás az, hogy valamennyinek művészete éppenséggel nem formai, hanem ellenkezőleg: átélt művészet. A harmadik közös vonás az, hogy e mesterek művészetének gyökerei a valóság őstelevénjébe mélyednek, virágai azonban a költészet, tiszta légkörében bontakoznak ki. [...] nem a természet és élet detektív-leírását adják, hanem annak átteremtett alakját. Ez nagyon megnyugtató olyan időkben, amikor még a művészetbe is be tudott tolakodni mindenféle jelszó tartalmatlan sablonja.”⁷⁰ A KUT 1937-es tárlatáról, ahol a kiemelt festők névsora már jóval hosszabb volt (helyet kapott például Bartha László, Bene Géza vagy Paizs-Goebel Jenő is), így írt: „Körülbelül az összes képek tisztán festői kifejező eszközöket mutatnak, azaz nem esik itt súly sem a szobrászformára, sem a grafikai vonalra. [...] E színek sokszorosan

⁶⁶ Lyka Károly: Művészeti élet és irodalom. *Magyar Művészet*, 6. 1930. 229.

⁶⁷ Lyka Károly: Jegyzetek Medgyessy Ferenc művészetéhez. *Magyar Művészet*, 10. 1934. 1–8.

⁶⁸ Lyka Károly: Farkas István képei. *Uj Idők*, 1932. március 6. 281–282. – CXXVI. *Csoportkiállítás*. Budapest, Ernst Múzeum, 1932.

⁶⁹ Lyka Károly: Két művész kiállítása. *Uj Idők*, 1936. március 22. 462.

⁷⁰ Lyka Károly: Kilenc művész az Ernst-Muzeumban. *Pesti Hírlap*, 1937. március 21. 8. – CLXVII. *Csoportkiállítás*. Budapest, Ernst Múzeum, 1937.

emlékeztetnek ősi freskók lefokozott, tompa, olykor mélyre fulladt, olykor egyenletesen világos harmóniájára”. A látvány „átalakításában” Lyka szerint a „művészek hangoltsága, tehetsége, különleges ösztöne” érvényesül, és nem „spekuláció-szülte”, hanem „ős-öszönű”.⁷¹ Fontos hozzátenni, hiszen Lyka számára kulcskérdésnek számított, hogy a Szinyei Társaság ezévi kiállításáról szóló kritikájában a korábbi generáció (például Vaszary, Csók, Koszta, Tornyai) művei és a Társaság fiatalabb tagjai közötti összefüggéseket is hangsúlyozhatta.⁷²

A fentiekkel összeolvasva, Lyka itt kiindulópontként hivatkozott, egyébként művésznevek nélküli szövegét már konkrétumokkal társíthatjuk. Írásában Lyka úgy véli, az objektív valóság leképezésének törekvése végleg eltűnt az új művészek képeiről, s helyüket „az ember belső életének hangulatváltozásai, világszemléletének lecsapódásai, öröme és bánata, egyszóval olyan elem foglalta el, amelyet talán líraiságnak mondhatnánk.”⁷³ Majd hozzát teszi, hogy a líraiság kifejezése „lehet bonyolult, lehet egyszerű, de sohasem közelíti meg a látlet tárgyilagosságát, hanem mindig erőssé áttétel, átírás, átalakítás, jelentékeny újjáformálás.”⁷⁴ A műterem zárt világában „a benyomások hangulattá tudnak változni, olyan hangulattá, amely gyakran egészen más alakot ölt a vásznon, mint amilyen a valóságban látott kép volt.”⁷⁵ A „giccstől”, valamint a „felszínes virtuózkodástól” való félelem is eredményezi a látvány ilyen áttételes visszaadását, azt, „amit *deformációnak* szoktak mondani a tárlatlátogatók.”⁷⁶ Ez a deformáció azonban nem ad hoc módon vagy bármely előzetesen lefektetett, a művész egyéniségétől idegen elv alapján történik, hiszen alapja a látott valóság és festő saját tapasztalata. Sejthető, hogy Lyka a természet „átézésének” alapkövetelményét így új formában látta teljesülni.

Az új művészek Lyka szerint nem témákat ábrázolnak, hanem az őket körülvevő „érzelmi légkört”, céljuk „nem lefesteni az életet, hanem kifejezni”. Az intuícóra is utalva hozzátette: „Nem a toll: az *ecset művészei akarnak lenni*. Ennélfogva képeik leírása nem könnyű: csak körülírásról lehet szó.”⁷⁷ Műveiket az egyszerűség iránti vágy és a „formagazdagságnak, a díszítő mellékholminak, a sorakoztató arabeszeknek kerülése” jellemzi. Törekednek az „elfogulatlan látásra”, a „tudományos” helyett pedig az „*érzésszerű perspektíva*” alkalmazására.⁷⁸ Az ábrázolt alakoknak „puszta jelenlét a szerepük”, mely gyakran „látomászerű, nem a test súlyának éreztetésére esik a súly, e súlytól megtisztítják a plasztika elejtésével is”, „erősen távolodnak az anyagszerűségtől, a kézzelfoghatóságtól, a testszerűségtől és sokszor szimbólummá átszellemesített látomások gyanánt hatnak. A szorosan vett festőiség most gyakran abban nyilvánul

⁷¹ Lyka Károly: A KUT a Nemzeti Szalonban. *Pesti Hírlap*, 1937. április 4. 6. *A Képzőművészek Új Társasága kiállításának katalógusa*. Budapest, Nemzeti Szalon, 1937.

⁷² Lyka Károly: A Szinyei Társaság emlékkiállítása az Ernst Múzeumban. *Pesti Hírlap*, 1937. október 17. 8.

⁷³ Lyka 1937. i. m. 46.

⁷⁴ Uo. [kiemelés az eredetiben]

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo. 47. [kiemelés az eredetiben]

⁷⁸ Uo. [kiemelés az eredetiben]

meg, hogy a formák és körvonalak felfoszlanak [...], szorgosan elkerülik a pozitívum látszatát, a szigorú és éles elhatároltságot”.⁷⁹ Míg előbbi jellemzést olvasva nem nehéz akár Bernáth, Márffy, Egry, vagy Szőnyi képeire, és különösen az alakok látomásos ábrázolása miatt Farkas Istvánra asszociálni, mikor Lyka a formákat „abroncsként” körbefogó körvonalról ír, egyértelműen Barcsay jut eszünkbe. További általános jelenségként említette a tompa fényű, nagy foltokba ágyazódó színek gyakori használatát, mely „tömörséget ad és monumentálissá növelheti a képet.”⁸⁰

Tanulmánya záró soraiban Lyka közvetlenül az olvasóhoz fordul: „ezúttal e csoportra szeretnők irányítani a figyelmet, mert sok évtizeden át láhattuk, hogy milyen kulturális kárt jelent félreértésük. Ilyen félreértésnek áldozata volt sokáig Rippl-Rónai és a nagybányai festők. Ma már senki sem kételkedik abban, hogy e mesterek klasszikusaink közé tartoznak. Az *Új Idők* egykor – sok ellentmondás közepette – lándzsát tört értük, mert megérezte az erjedő mustban a nemes bort. Az új szüret itt van: nyugodt bizalommal tekinthetünk eredményeire.”⁸¹

Lyka a két világháború közötti művészetről kialakított képe végleges formát az 1956-ban megjelent visszaemlékezéseit tartalmazó *Festészetünk a két világháború között* című könyvében öltött.⁸² Természetesen a kötet kiértékelte a fenti, elsősorban Lyka kortárs szövegeire koncentrálni összefoglalás nem helyettesítheti. Megállapításainak érvényét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az ekkor megjelent írásainak – többek között a kiemelt *Új művészet* című cikkének – legfontosabb általános következtetéseit húsz évvel később kiadott könyvében szinte változtatás nélkül megismételte. Lyka kortárs szövegeinek érintőleges át- és összeolvasásával ugyanakkor nemcsak a „megérkezés”, egy új, érvényes művészet megtalálásának intenzív folyamata látható talán árnyaltabban, hanem az is, hogy Lyka tehetségért, a „valódi” művészetért képes volt a „határátlépésekre”, miközben mindvégig hű maradt művészetszemlényének alapjaihoz.

LYKA KÁROLY PÁLYAKÉPE

Lyka Károly (Pest, 1869. január 4. – Budapest, 1965. április 30.) művészettörténész, művészeti író. Édesapja, Lyka János építész, a nyitrai városháza tervezője, édesanyja Novák Teréz. 1898-ban vette feleségül München Idát, Tóth László festőművész özvegyét, s nevelte fel leányát, Tóth Jernét (később: Moll Szilárdné). 1896-ban érettségizett Nyitrán, utána 1887–1891 között Münchenben tanult Hollósy Simon szabadiskolájában, közben rövid ideig az Akadémián Ludwig Herterich és Gabriel von Hackl osztályában, de ellátogatott a művészettörténész Richard Muther és a theista-hegelianus filozófus, esztéta Moritz Carrière óráira is. Az ecsetet lassanként a tollra cserélte, 1890-től már tárcákat írt a *Fővárosi Lapok*ba, majd a *Magyar Hírlap*ba. 1892–1896

⁷⁹ Uo. 48.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Lyka 1956. i. m.

között Olaszországban élt, Nápolyból és Rómából küldte a legváltozatosabb témájú cikkeit a *Pesti Hirlap*nak. 1894-ben jelen volt Kossuth Lajos torinói halálánál, a gyászvonatot a többi tudósítóval együtt kísérte haza. A müncheni Hollósy-körrel, elsősorban Réti Istvánnal kialakult barátsága eredményeképpen az 1896-ban alapított nagybányai művésztelep leglelkesebb propagátorának, legértőbb kritikusanak tekintették. 1896-tól a Singer és Wolfner kiadó által indított *Uj Idők* művészeti rovatvezetője, majd az 1902–1918 között megjelenő *Művészet* című folyóirat alapítószerkesztője lett. Felkészültségére jellemző, hogy bármelyik műfajban (festészet, szobrászat, iparművészet, építészet) és rovatban szerzőként is megtalálhatjuk a nevét. 1906-tól az *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler* (Thieme-Becker) magyar vonatkozású szócikkeinek szerzője, a hatalmas vállalkozásnak egészen 1947-ig munkatársa maradt. 1914-től a Képzőművészeti Főiskola meghívott tanára, majd 1920-ban a kultuszminisztérium felkérte az intézmény újjászervezésére, ahol számos újítása között bevezette a rektori rendszert, a növendékek szabad tanárválasztását, illetve a rajztanárok együttes képzését a művészjelöltekkel. 1922-től megszakításokkal 1956-ig jelentek meg azok a kötetek, amelyek a 19–20. századi magyar képzőművészetet a biedermeiertől a két világháború közötti időszakig dolgozzák fel. 1952-ben a *Magyar művészet Münchenben* című könyvéért, 1963-ban pedig a „képzőművészeti kritika és a magyar művészet ismertetése területén kifejtett munkássága elismerésül” kapott Kossuth-díjat. Lyka publicisztikai működésének egyéni vonása, hogy kíváncsisága mindig legyőzte a kritikust, s még azokat a művészeket és irányzatokat is próbálta megérteni és megértetni, akik és amelyek kívül estek esztétikai ízlésvilágán. Átfogó műveiben pedig természettudományos aprólékossággal feltárt, gyakran azóta sem bővített eredeti forrásanyagra, adatsorokra bukkanhatunk, amelyek mindig feloldódnak a máig élvezetes, érzékeny korrajzban és a mindenki által átélhető, irodalmi színvonalú elemzésekben. Kítüntetései: Kisfaludy Társaság, Lukács Krisztina Díj, 1906; MTA, Marczibányi Jutalom, 1941; Kossuth-díj, 1952 és 1964.

BIBLIOGRÁFIÁJA

Lyka Károly írói munkássága. *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára*. Szerk. Petrovics Elek. Budapest, 1944. 317–348.; Gönczi Éva: Lyka Károly írói munkássága 1944–1953. *Művészettörténeti tanulmányok. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve*, 1953. (1954) 7–9.

LYKA KÁROLY FONTOSABB ÍRÁSAI

Kis könyv a művészetről. Budapest, 1904. [2. kiad. 1908., 3. kiad. 1920., 4. kiad. 1927., 5. kiad. 1944., 6. 1964., 7. kiad. 1971.]; *A képírás újabb irányai. A Kisfaludy-Társaság által a Lukács Krisztina-díjjal jutalmazott pályamű*. Budapest, 1906. [2. kiad. 1922.]; *A képzőművészet és iparművészet határai. Két előadás*. Budapest, 1907.; *A képzőművészetek történeti és technikai fejlődése. A művészet könyve*. Budapest, 1909. 1–558. (A műveltség könyvtára); *Az érem- és plakettművészet stílusa*. Budapest, 1910.;

Magyar képírás. Muther, Richard: *A festőművészet története*. Ford. Lengyel Géza. Budapest, 1920. II.: 223–260. *A táblabíró-világ művészete 1800-1850*. I-IV. [2 db] Budapest, 1922. [1. kiad. *Magyar művészet 1800-1850*. címmel. 2. bőv. kiad. 1939. új címmel, ua. 1942., 3. kiad. 1944.; az 1942-es kiadáshoz képest 3. kiad. 1981.]; *Madarász Viktor élete és művei*. Budapest, [1923?] (Művészeti pantheon); *Michael von Munkácsy*. Wien-Budapest, 1926., *A művészetek története. A legfontosabb emlékek és mesterek ismertetése*. I-II. Budapest, 1931. [2. bőv. kiad. 1939., 3. kiad. 1944., 4. kiad. 1965., 5. 1977. bev. Végh János]; *Képek, szobrok*. Budapest, 1934.; *Kis krónikák*. Budapest, [1937?] (Szép könyvek, 7.); *A művészet. A mai világ képe*. I. *Szellemi élet*. Szerk. Kornis Gyula. Budapest, 1938. 509–526. *Magyar mesterek*. Budapest, 1941, (A magyar irodalom jelesei); *Krónikás: A munkácsi Árpád szobor regénye*. Munkács, 1942.: *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850-1867*. Budapest, 1942. [2. kiad. 1982.]; *Az otthon művészete. Magyar művelődéstörténet*. Szerk. Domanovszky Sándor. V. Budapest, [1942.] 589–610.; *Nagy István*. Budapest, [1944.] (L'art hongrois, 3.); *Közönség és művészet a századvégen. Magyar művészet 1867-1896*. Budapest, 1947. [2. kiad. 1982.]; *Magyar művészélet Münchenben. Magyar művészet 1867-1896*. Budapest, 1947. [2. kiad. 1982.]; *Munkácsy Mihály*. Budapest, 1952.; *Festészeti életünk a milleniumtól az első világháborúig. Magyar művészet 1896-1914*. Budapest, 1953. [2. kiad. 1983.]; *Szobrászatunk a századfordulón. Magyar művészet 1896-1914*. Budapest, 1954. [2. kiad. 1983.]; *Lyka Károly emlékezéseiből*. I-II. Közli: Lengyel István. *Szabad Művészet*, 9. 1955. 531–534., 578–581.; *Festészetünk a két világháború között 1920-1940. Visszaemlékezések*. Sajtó alá rend. és bev. Körner Éva. Budapest, 1956. [2. kiad. 1984.]; *Michelangelo 1475-1564*. Budapest, 1957. (A művészet kiskönyvtára, 4.) [2. kiad., 1962., 3. kiad. 1976., 4. kiad. 1982.]; *Nagy magyar művészek*. Budapest, 1957. (Élet és Tudomány kiskönyvtár); *Leonardo da Vinci 1452-1519*. Budapest, 1958. (A művészet kiskönyvtára, 6.) [2. kiad., 1961., 3. bőv. kiad. 1970., 4. kiad. 1975., 5. jav. kiad. 1983.]; *Raffaello 1483-1520*. Budapest, 1959. (A művészet kiskönyvtára, 14.) [3. bőv. kiad. 1967., 4. kiad. 1983.]; *Rembrandt van Rijn 1606-1669*. Budapest, 1962. (A művészet kiskönyvtára, 37.); *Munkácsy 1844-1900*. Budapest, 1964. (A művészet kiskönyvtára, 49.); *Vándorlásaim a művészet körül*. Budapest, 1970.

LYKA KÁROLYRÓL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Farkas Zoltán: Lyka Károly hetven éves. *Nyugat*, 32. 1939. I. 129.; Petrovics Elek: Lyka Károlyról és új könyvéről. *Uj Idők*, 1939. december 3. 677–679.; Kárpáti Aurél: Lyka Károly. *Uj Idők*, 1941. június 1. 668–669. *Emlékkönyv Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára*. Szerk. Petrovics Elek. Budapest, 1944. benne: Petrovics Elek: Lyka Károly. 9–21.; Réti István: Fiatalkori emlékek. 22–42.; Csók István: Az első kritika. 43–44.; Dömötör István: Lyka Károly tolla. 45–51.; Kolb Jenő: Egy eszme harmincéves útja. Lyka Károly és a Képzőművészeti Főiskola. 52–61.; Hincz Gyula: Művészettörténeti órán Lyka Károlynál. Lírai visszaemlékezés. 62–65.; Fodor Gyula: Emlékek egy szerkesztőségi szobából. 66–73.; Jávorka Sándor: Lyka Károly a botanikus. 74–76.; Elek Artúr: Lyka Károly hetvenötödik születésnapjára. *Újság*, 1944. január 4. 4. [újra

közölve: Elek Artúr: *Művészek és műbarátok. Válogatott képzőművészeti íráások*. Szerk. Tímár Árpád. Budapest, 1996. 280-281.]; Fülep Lajos: Lyka Károly Munkácsy tanulmánya. *Szabad Nép*, 1952. november 29. 3. [újra közölve: Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Cikkék, tanulmányok 1920-1970*. Vál., szerk., a bibliográfiát és a jegyzeteket összeáll. Tímár Árpád. Budapest, 1976. 442-446.]; Barcsay Jenő: Lyka Károly. *Szabad Művészet*, 8. 1954. 42-43. [újra közölve: *Száz éves a Képzőművészeti Főiskola 1871-1971*. Szerk. Végvári Lajos. Budapest, 1971. 88-91.]; Bölöni György: A 90 éves Lyka Károly. *Élet és Irodalom*, 1959. január 9. 5. [újra közölve: Bölöni György: *Egy forradalmi nemzedék*. Vál. Mátis Lívia. Budapest, 1982. 465-467.]; Dutka Mária: Látogatás a kilencvenéves Lyka Károlynál. *Magyar Nemzet*, 1959. január 4. 8.; Czeizing Lajos - D. Fehér Zsuzsa: *Művészek*. Budapest, 1963. 9-17.; Kisdéginé Kirimi Irén: Lyka Károly. *Művészettörténeti Értesítő*, 13. 1964. 74-78.; Lánicz Sándor: Egy József Lyka Károlyról. *Művészet*, 5, 1964. 1. 4.; Lengyel Géza: A fiatal Lyka Károly. *MÉ*, 13. 1964. 73-74.; Németh Lajos: A kilencvenötéves Lyka Károly üdvözlése. *Új Írás*, 4, 1964. 2. 232.; Frank János: Lyka Károly (1869-1965). *Élet és Irodalom*, 1965. május 8. 9.; Perneckzy Géza: Tíz esztendő a magyar képzőművészeti kritika hőskorából. Portré Lyka Károlyról és Fülep Lajosról. *MÉ*, 14. 1965. 179-186.; *Kortársak szemével. Íráások a magyar művészetről 1896-1945*. Szerk., bev. Perneckzy Géza. Budapest, 1967. 10-12.; Frank János: Lyka Károly. *Élet és Irodalom*, 1969. július 19. 8.; Dévényi Iván: Lyka Károly születésének 100. évfordulója. *Jelenkor*, 12. 1969. 1098-1099.; Dévényi Iván: Lyka Károly. *Látóhatár*, 21. 1971. 351-355.; Salamon Nándor: Lyka Károly és a győri képzőművészet. *Arrabona*, 16. Győr, 1974. 201-211.; Barcsay Jenő: Lyka Károlyra emlékezve. *Magyar Nemzet*, 1982. május 8. 26.; Körner Éva: Bevezető. + Utószó a második kiadáshoz. Lyka Károly: *Festészetünk a két világháború között. Visszaemlékezések 1920-1940*. Budapest, 1984. 5-7., 107-110.; Sumonyi Zoltán: Barcsay Jenő Lyka Károlyról és Kassák Lajosról. Interjú. *Új Auróra*, 1986. 1. 48-51.; Nemeskürty István: Lyka Károly (1869-1965). *Vasárnap*, 1992. május 31. 21.; Dancs Mária: Lyka Károly emlékezete. *Honismeret*, 22, 1994. 1. 20-23.; Király Erzsébet: „Az álnok tükör”. Lyka Károly önarcképéről. *Művészettörténeti Értesítő*, 43. 1994. 149-153.; Sas Péter: Biró József levelei Lyka Károlyhoz. *Ars Hungarica*, 23. 1995. 95-103.; Zádor Anna: Lyka Károlyról. *Új Művészet*, 5, 1995, 7/8. 94-96.; Dancs Mária: Lyka Károly és a nagybányai művészet. *Nagybánya művészete*. Kiáll. kat. Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Szücs György. Budapest, 1996. 152-158.; Gosztonyi Ferenc: Van tanszéke az egyetemen...” Jegyzetek a mintarajztanodai és főiskolai művészettörténet-oktatás történetéhez (1875-1917). *A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig*. Szerk. Blaskóné Majkó Katalin, Szőke Annamária. Budapest, 2002. 299-317.; Kiss-Szemán Zsófia: Mednyánszky László a művészettörténet-írás tükrében. *Mednyánszky*. Kiáll. kat. Magyar Nemzeti Galéria. Szerk. Markója Csilla. Budapest, 2003. 114-115.; Révész Emese: Csók István és Vaszary János a Képzőművészeti Főiskolán 1920-1932. *Reform, alternatív és progresszív műhelyiskolák 1896-1944*. Szerk.: Köves Szilvia. Budapest, 2003. (11-26.; Sármany Ilona: A műélvezet művészetének magyar tanító mestere: Lyka Károly. „Az élet tanítómestere”. *Ünnepi tanulmányok Gyapay Gábor 80. születésnapjára*. Szerk. Nagy Balázs et al. Budapest, 2004. 221-231.; Kováts Dezső:

Egy botanizáló művészettörténész. Lyka Károly (1869–1965). *Gyógyszerésztörténet*, 3, 2005, 3. 22–23.; Szücs György: Lyka Károly (1869–1965). Lyka Károly „pre-nagybányai” korszaka. „*Emberek és nem frakkok*”. *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai I. Enigma*, 47. 2006. 131–142.; Sümegi György: Lyka Károly Nagy Istvánról. *Kutatások az Eötvös József Főiskolán*, 7. 2007. 31–34.; Zwickl András: München és a nagybányai művésztelep Lyka Károly írásaiban. *Az úgynevezett akadémikus-iskolától kezdve a legszélsőbb túlzásig. Fejezetek a modern magyar művészet történetéből 1890–1940*. Budapest, 2017. 30–48. Szinnyei VIII.: 163–165.; Gulyás XVII.: 1305–1308.; MÉL II.: 107.; MMA 575–576. (Kováts Dezső, Sinkó Katalin); KML II.: 659–660. (Muladi Brigitta); UMÉL IV.: 361–363.; RÚL XIII.: 591–592. [A Függelék a *Frakkok* I. 139–142. oldalán megjelent összeállítás bővített változata.]